

พุทธบูรณาการในนโยบาย CSR เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของโรงไฟฟ้าขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช*

BUDDHIST INTEGRATION IN CSR POLICY FOR SUSTAINABLE COMMUNITY DEVELOPMENT OF KHANOM POWER PLANT NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE

บุญวัตร ผิวขำ*, ทวีโชค เจริญไกร, ศักดิ์ดา หารเทศ

Boonyawat Phiwkham*, Taveechok Hreankrai, Sakda Hanthet

สาขาการพัฒนาศักดิ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Social development branch, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: Boonyawat027@gmail.com.

บทคัดย่อ

โรงไฟฟ้าขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นองค์กรธุรกิจพลังงานไฟฟ้าขนาดใหญ่ที่สุดในภาคใต้ของประเทศไทย มีความสำคัญต่อความมั่นคงด้านพลังงานของชาติ หากแต่มีความเสี่ยงที่จะส่งผลกระทบต่อสังคมชุมชนและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น นโยบายความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร (Corporate Social Responsibility: CSR) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการผลกระทบเชิงลบและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการบูรณาการ หลักพุทธธรรมในหมวด สาราณียธรรม 6 กับนโยบาย CSR ของโรงไฟฟ้าขนอม เพื่อหนุนเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนให้มีความเข้มแข็งยั่งยืนสอดคล้องกับวิถีพุทธ โดยใช้หลักพุทธธรรมหมวดสาราณียธรรม 6 ประการเป็นปัจจัยขับเคลื่อน ประกอบด้วย เมตตาภาวกรรม เมตตาวัจกรรม เมตตาโมกรรม (การแสดงความรัก ความปรารถนาดีต่อกันทางกาย วาจา และใจ) สาธารณโภคี (การแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันอย่างยุติธรรมเพื่อให้เกิดความสามัคคี) สีสสามัญญตา (การมีปฏิสัมพันธ์เสมอเหมือนกันภายใต้กฎหมายและศีลธรรม) และทิวฐีสามัญญตา (การมีความเห็นด้านการพัฒนาที่สอดคล้องกันบนพื้นฐานของปัญญาและเหตุผล) แนวทาง “พุทธบูรณาการ” (Buddhist Integration) ในการหนุนเสริมกิจกรรมตามนโยบาย CSR ของโรงไฟฟ้าขนอมสะท้อนให้เห็นฉากทัศน์ในการดำเนินกิจการองค์กรธุรกิจยุคใหม่ที่ไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อผลกำไรเชิงธุรกิจเพียงอย่างเดียว แต่เป็นธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมชุมชนผู้มีส่วนได้เสียอีกด้วย โดยส่งเสริมให้ชุมชนสามารถเติบโตได้อย่างมั่นคงทั้งในมิติกายภาพและจิตใจ อีกทั้งการบูรณาการดังกล่าวจะเป็นต้นแบบสำหรับอุตสาหกรรมพลังงานอื่นในการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการดูแลสังคมที่ดี

คำสำคัญ: CSR เชิงพุทธ, สาราณียธรรม, ความรับผิดชอบต่อชุมชน, โรงไฟฟ้าขนอม, การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

Abstract

Khanom Power Plant in Nakhon Si Thammarat Province is the largest electricity business organization in southern Thailand and plays a crucial role in the nation's energy security. However, it carries potential risks that may impact society, local communities, and the environment. Therefore, Corporate Social Responsibility (CSR) policies serve as a vital tool in managing negative impacts and fostering positive community relations. This academic article aims to propose an approach for integrating the Buddhist principles of Saraniyadhamma 6 to integrate with Khanom Power Plant's CSR policies, in order to enhance community quality of life and strengthen resilience in line with Buddhist ways of living. The six principles of Saraniyadhamma serve as driving factors, namely: Metta-kayakamma (expressing goodwill through bodily actions), Metta-vacikamma (expressing goodwill through speech), Metta-manokamma (expressing goodwill through thought), Sadharanabhogi (fair sharing of benefits for communal harmony), Sila-samannata (equitable interaction under law and morality), and Ditthi-samannata (shared perspectives on development based on wisdom and reason). The "Buddhist Integration" approach in supporting CSR activities at Khanom Power Plant illustrates a modern business paradigm in which organizational objectives extend beyond profit-making to encompass accountability to society, communities, and stakeholders. It promotes sustainable community growth in both physical and mental dimensions. Moreover, this integration may serve as a model for other energy industries in balancing economic development with social responsibility.

Keywords: Buddhist CSR, Saraniya Dhamma Principles, Community Responsibility, Khanom Power Plant, Sustainable Community Development

บทนำ

ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีได้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้องค์กรธุรกิจมีอาจดำเนินงานเพียงเพื่อแสวงหากำไรอีกต่อไป หากแต่ต้องปรับบทบาทสู่การเป็น “พลเมืององค์กร” (corporate citizen) ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การดำเนินนโยบายความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) จึงกลายเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงผลประโยชน์ทางธุรกิจกับการสร้างคุณค่าร่วมแก่สังคม (Carroll, A. B., 1999) อย่างไรก็ตาม CSR ในประเทศไทยจำนวนไม่น้อยยังคงอิงกรอบแนวคิดตะวันตกที่ไม่สอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของท้องถิ่น

โรงไฟฟ้าขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนความท้าทายของการอยู่ร่วมกันระหว่างองค์กรธุรกิจกับชุมชน โรงไฟฟ้าผลิตไฟฟ้าป้อนเข้าสู่ระบบภาคใต้และภาคกลางอย่างต่อเนื่อง แต่ก็มาพร้อมความเสี่ยงต่อผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต และวิถีชุมชนที่มีรากฐานทางศาสนาและวัฒนธรรม ดังนั้น

CSR ที่ตอบสนองต่อความต้องการชุมชนได้จริง ต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจรากเหง้าความเชื่อและจิตวิญญาณในพื้นที่มากกว่าการจัดกิจกรรมเพื่อภาพลักษณ์องค์กรหรือทำตามข้อกำหนดของกฎหมายเท่านั้น

เมื่อพิจารณาบริบทไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน แนวคิด CSR เชิง “พุทธบูรณาการ” จึงน่าสนใจ โดยเฉพาะการนำ หลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้หลักธรรมนี้ว่าด้วยการอยู่ร่วมกัน อย่างปรองดอง ได้แก่ เมตตาทางกาย วาจา และใจ การแบ่งปัน การมีศีลเสมอกัน และการมีทัศนะร่วมกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2541) มิใช่ข้อธรรมเฉพาะพระสงฆ์ หากยังเป็นแนวทางสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรกับชุมชน การออกแบบ CSR บนฐานสาราณียธรรมจึงสามารถลดความตึงเครียดและเพิ่มความไว้วางใจในระยะยาว มีการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า เมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม เช่น การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมจิตอาสา และการพัฒนาเยาวชน องค์กรที่ยึดหลักธรรมนี้จะสร้าง “ทุนทางสังคม” (social capital) ที่เข้มแข็ง เช่น ความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Putnam, R. D., 2000)

บทความวิชาการนี้จึงมุ่งศึกษานโยบาย CSR ของโรงไฟฟ้าชนอมผ่านกรอบคิด “พุทธบูรณาการ” โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้หลักสาราณียธรรมเป็นแนวคิดหลักในการประเมินและพัฒนาแนวทาง CSR ที่ตอบสนองทั้งเป้าหมายองค์กรและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นอย่างสมดุล เพื่อชี้ให้เห็นว่า CSR มิใช่เพียงกิจกรรมสาธารณะ แต่คือกระบวนการสร้างความสัมพันธ์อย่างมีคุณธรรม อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณในที่สุด

CSR และการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของโรงไฟฟ้า

แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร หรือ Corporate Social Responsibility (CSR) เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะในบริบทของเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งส่งผลกระทบทั้งในเชิงสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง องค์กรธุรกิจสมัยใหม่จึงเริ่มให้ความสำคัญกับ CSR ในฐานะกลไกสำคัญที่ทำให้ องค์กรสามารถดำรงอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างยั่งยืน (Carroll, A. B., 1999)

CSR คืออะไร

CSR หมายถึง แนวทางที่องค์กรธุรกิจดำเนินกิจกรรมและนโยบายที่เกินกว่าหน้าที่ทางกฎหมายและผลกำไรทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างคุณค่าและความยั่งยืนให้กับสังคม สิ่งแวดล้อม และผู้มีส่วนได้เสีย โดย CSR ไม่ใช่เพียงการทำกิจกรรมสาธารณะเพื่อภาพลักษณ์ขององค์กรเท่านั้น แต่เป็นการผสมผสานการดำเนินธุรกิจกับความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างแท้จริง

องค์ประกอบของ CSR

องค์ประกอบสำคัญของ CSR สามารถจำแนกได้เป็น 4 มิติหลัก ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจ (Economic Responsibility) การดำเนินธุรกิจให้มีผลกำไรอย่างยั่งยืน และสร้างมูลค่าให้กับผู้มีส่วนได้เสีย
2. ความรับผิดชอบต่อกฎหมาย (Legal Responsibility) การปฏิบัติตามกฎหมาย ข้อบังคับ และมาตรฐานที่เกี่ยวข้อง

3. ความรับผิดชอบต่อจริยธรรม (Ethical Responsibility) การทำธุรกิจอย่างซื่อสัตย์และเป็นธรรม แม้ไม่ได้รับไว้ในกฎหมาย

4. ความรับผิดชอบต่อสังคม (Philanthropic/Discretionary Responsibility) การดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคม เช่น การสนับสนุนการศึกษา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน

การพัฒนาแนวคิด CSR ยังสอดคล้องกับกรอบของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่องค์การสหประชาชาติได้กำหนดไว้ ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นความสมดุลและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (Elkington, J., 1997)

ในบริบทของโรงไฟฟ้าขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นโรงไฟฟ้าขนาดใหญ่ที่สุดของภาคใต้ที่มีบทบาทในการผลิตพลังงานให้การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยมายาวนานเกือบ 30 ปี พบว่าโรงไฟฟ้าขนอมได้แสดงบทบาทความรับผิดชอบต่อชุมชนด้านต่าง ๆ อย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง ทั้งด้านสาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยไม่พบปัญหาความขัดแย้งกับชุมชน อีกทั้งยังมีการดำเนินงานในหลายด้าน เช่น โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การปลูกป่าชายเลน การให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชน การฝึกอาชีพแก่ประชาชน และการสนับสนุนกิจกรรมของวัดและโรงเรียนในชุมชน (โรงไฟฟ้าขนอม, 2566)

อย่างไรก็ตาม โรงไฟฟ้าขนอมเป็นองค์กรธุรกิจเอกชนด้านการผลิตพลังงานไฟฟ้าที่ใช้กระบวนการผลิตจากน้ำมันหรือก๊าซธรรมชาติ จึงมีข้อกังวลของชุมชนรอบข้างและถูกจับตามองจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ นักวิชาการ และกลุ่มอนุรักษ์ต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสุขอนามัยชุมชนและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม เช่น ป่าชายเลน แนวปะการัง ตลอดจนชุมชนวิถีวัฒนธรรมที่สงบเรียบง่าย ดังนั้น กิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขนอม จึงไม่ใช่เพียงการทำตามกฎหมายหรือเพื่อภาพลักษณ์องค์กรเท่านั้น แต่เป็นการทำ CSR ที่ผสมผสานกับการผลิตสินค้าและบริการ โดยมุ่งผลลัพธ์ทั้งความเจริญขององค์กรและประโยชน์ของประเทศชาติบนฐานความผาสุกของชุมชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรตามหลักสิทธิมนุษยชน

งานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่า CSR ที่ประสบความสำเร็จต้องมีการ ฟังเสียงชุมชนและให้ชุมชนมีส่วนร่วม ในการออกแบบ กำหนดทิศทาง และประเมินผลกิจกรรม (ภาณุวัฒน์ วรรณสุวรรณ, 2564) โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีบริบททางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณเข้มแข็ง เช่น ภาคใต้ การบูรณาการหลักธรรมทางศาสนากับนโยบาย CSR จึงเป็นสิ่งท้าทายและจำเป็น การพัฒนา CSR ไม่ควรจำกัดอยู่ที่กิจกรรมภายนอกองค์กร แต่ต้องเริ่มจาก การปรับวิธีคิดของผู้บริหารและพนักงานภายในองค์กร ด้วยวิถีแห่งคุณธรรม ได้แก่ การเคารพต่อความหลากหลายของชุมชน ลดความเห็นแก่ตัว สร้างสมดุล และดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจึงไม่เพียงสร้างภาพลักษณ์ แต่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน อีกทั้งยังมีงานศึกษาที่เปรียบเทียบแนวคิดการพัฒนาตามพุทธปรัชญากับแนวคิด SDGs (พงศ์เทพ เทพกาญจนา, 2562)

หลักสาราณียธรรมกับการพัฒนา CSR เชิงพุทธบูรณาการ

หลักสาราณียธรรม 6 เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของหมู่คณะ ประกอบด้วย

1) เมตตาการุณยธรรม 2) เมตตาวิจิตรธรรม 3) เมตตาโมกขธรรม 4) สาธารณโภคี (การแบ่งปันทรัพย์ร่วมกัน)

5) สีสสามัญญาตา (การมีศีลเสมอกัน) และ 6) ทิฏฐิสามัญญาตา (การมีทัศนะร่วมกัน) (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 หน้าที่ 59-61 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักธรรมนี้สามารถนำมาปรับใช้ในกิจกรรม CSR ขององค์กร โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนรอบโรงไฟฟ้าขนอม ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจ ความไว้วางใจ และความร่วมมือระหว่างองค์กรกับชุมชน การบูรณาการหลักสาราณียธรรมช่วยให้ CSR ไม่เพียงเป็นกิจกรรมภายนอก แต่ยังปลูกฝังคุณธรรมในวัฒนธรรมองค์กร ส่งผลต่อความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ทางสังคม (สมาน สุดโต, 2562)

ในเชิงปฏิบัติ หลักสาราณียธรรมสามารถนำมาเป็นกรอบแนวทางสร้างความสัมพันธ์ที่ีระหว่างโรงไฟฟ้าขนอมกับชุมชนได้ ดังนี้

1. เมตตาทายกรรม แสดงออกทางกายอย่างเป็นมิตร เช่น การลงพื้นที่เยี่ยมเยียน การช่วยเหลือยามวิกฤต และการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน
 2. เมตตาวจีกรรม ใช้วาจาสุภาพและสร้างสรรค์ เช่น การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น และการสื่อสารข้อมูลโครงการอย่างโปร่งใส
 3. เมตตาโมโนกรรม มีเจตนาบริสุทธิ์ต่อชุมชน ไม่มุ่งหวังเพียงผลประโยชน์ขององค์กร
 4. สาธารณโกศี แบ่งปันทรัพยากร เช่น งบประมาณ องค์ความรู้ หรือบุคลากร เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
 5. สีสสามัญญาตา ยึดหลักคุณธรรมเดียวกัน เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการไม่เอาเปรียบ
 6. ทิฏฐิสามัญญาตา กำหนดเป้าหมายร่วมกับชุมชน ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตั้งแต่เริ่มต้น
- ด้วยการบูรณาการหลักสาราณียธรรมในนโยบาย CSR ของโรงไฟฟ้าขนอม CSR จึงไม่ใช่เพียงการประยุกต์หลักพุทธศาสนา แต่เป็น กลไกยกระดับจิตสำนึกขององค์กรให้รับผิดชอบต่อชุมชนอย่างแท้จริง และสร้างรากฐานทางจิตวิญญาณสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของภาคใต้ของประเทศไทย

ในยุคปัจจุบัน องค์กรธุรกิจไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่การสร้างผลกำไรทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังต้องรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน การพัฒนาแนวคิด Corporate Social Responsibility (CSR) จึงกลายเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ร่วมกับชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสมดุลและยั่งยืน

ในบริบทของประเทศไทย การนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแนวทางในการพัฒนา CSR กำลังได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ หลักสาราณียธรรม 6 ประการ ซึ่งมุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของหมู่คณะและการสร้างคุณธรรมในระดับชุมชนและองค์กร ประกอบด้วย เมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาโมโนกรรม สาธารณโกศี สีสสามัญญาตา และทิฏฐิสามัญญาตา (พระไตรปิฎก เล่มที่ 14 หน้าที่ 59-61)

การบูรณาการหลักสาราณียธรรมกับกิจกรรม CSR สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ีระหว่างองค์กรกับชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมความยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีบริบททางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเฉพาะตัว เช่น ชุมชนรอบ โรงไฟฟ้าขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช การนำแนวคิดเชิงพุทธมาประยุกต์ช่วยให้ CSR ไม่เพียงเป็นกิจกรรมภายนอกองค์กร แต่ยังเป็นกลไกสร้าง จิตสำนึกความรับผิดชอบต่อคุณธรรมองค์กร อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 กิจกรรม CSR ตามกระบวนการหลักสราณียธรรม

กิจกรรม CSR ตามกระบวนการหลักสราณียธรรม	
1. เมตตากายกรรม การแสดงออกทางกายที่เป็นมิตรต่อชุมชน	2. เมตตาวาจากรรม การสื่อสารด้วยวาจาที่สุภาพ จริงใจ และสร้างสรรค์
▪ ลงพื้นที่เยี่ยมเยียนชุมชนและครอบครัว ผู้ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมโรงไฟฟ้า ▪ ช่วยเหลือยามวิกฤต เช่น การสนับสนุนอาหาร น้ำดื่ม หรืออุปกรณ์ป้องกันภัยพิบัติ ▪ ร่วมกิจกรรมสำคัญของชุมชน เช่น งานประเพณีท้องถิ่น กิจกรรมวัด หรือโครงการพัฒนาสาธารณประโยชน์	▪ จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับผลกระทบและประโยชน์ของโครงการ ▪ สื่อสารข้อมูลโครงการอย่างโปร่งใส รวมถึงความเสี่ยงและมาตรการป้องกันผลกระทบ ▪ ส่งเสริมการสื่อสารสองทางระหว่างองค์กรกับผู้มีส่วนได้เสีย
3. เมตตามโนกรรม การมีเจตนาบริสุทธิ์ต่อชุมชน	4. สาธารณโมคิ การแบ่งปันทรัพยากรเพื่อประโยชน์ร่วม
▪ กำหนดเป้าหมาย CSR ที่เน้นประโยชน์ต่อชุมชนมากกว่าผลกำไรขององค์กร ▪ สนับสนุนกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องโดยไม่หวังผลตอบแทนโดยตรง	▪ จัดสรรงบประมาณ โครงการทุนการศึกษา หรือทุนฝึกอาชีพแก่เยาวชนในพื้นที่ ▪ สนับสนุนบุคลากรและองค์ความรู้ เช่น การฝึกอบรมอาชีพหรือให้คำปรึกษาด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม ▪ ร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่าชายเลน
5. สีสสามัญญตา การมีศีลเสมอกัน	6. ทิฐีสามัญญตา การมีทิศะร่วมกัน
▪ ยึดหลักคุณธรรมเดียวกันในการดำเนินงาน เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการไม่เอาเปรียบชุมชน ▪ จัดให้มีมาตรฐานการปฏิบัติที่เป็นธรรมทั้งต่อพนักงานและชุมชน	▪ ร่วมกำหนดเป้าหมาย CSR ระหว่างองค์กรและชุมชน ▪ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตั้งแต่การออกแบบโครงการจนถึงการประเมินผล ▪ ประสานความเห็นของผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกัน

กรณีศึกษา: การบูรณาการใช้หลักสราณียธรรมในกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขนอม

การบูรณาการหลักสราณียธรรมกับหลัก CSR เพียงเพื่อให้เกิดประโยชน์หลากหลายตามแนวคิดที่ว่า “หลักสราณียธรรมเป็นหลักธรรมที่ส่งผลให้เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกันในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า “สราณียธรรม” (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) 6 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2546) จากการศึกษากรณีของโรงไฟฟ้าขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช แสดงให้เห็นถึงความพยายามขององค์กรในด้านการดำเนินกิจกรรมความรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างต่อเนื่องซึ่งไม่เพียงให้ความสำคัญกับผลผลิตด้านพลังงานไฟฟ้าเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้สนับสนุนการพัฒนาชุมชนในหลายมิติ โดยเฉพาะในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการจัดโครงการ CSR หลายโครงการที่สามารถเชื่อมโยงกับหลักสราณียธรรมอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีตัวอย่างกิจกรรมที่ได้ใช้ในการบูรณาการหลักสราณียธรรมในกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขนอม ดังนี้

1. เมตตากายกรรม: การปลูกป่าชายเลน ฟื้นฟูแนวปะการัง และกิจกรรมจิตอาสาทำความสะอาดชายหาด แสดงความห่วงใยสิ่งแวดล้อมและสังคมโดยตรง ผ่านการมีส่วนร่วมของพนักงานและชุมชน

2. เมตตาวจีกรรม: การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นชุมชน การประชุมเสวนา และการเผยแพร่รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม ใช้ถ้อยคำสุภาพ โปร่งใส และเปิดโอกาสให้ชุมชนแสดงความคิดเห็น

3. เมตตามโนกรรม: การมอบทุนการศึกษา สนับสนุนกิจกรรมศาสนา และบูรณะวัด ดำเนินงานโดยไม่หวังผลกำไร เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืนกับชุมชน

4. สาธารณโภคี: การมอบอุปกรณ์ทางการแพทย์ สนับสนุนโรงเรียน จัดอบรมอาชีพ และศูนย์เรียนรู้พลังงาน ให้ชุมชนเข้าถึงทรัพยากรอย่างเสมอภาค

5. สีสสามัญญตา: การจัดทำจรรยาบรรณองค์กร ส่งเสริมการทำงานซื่อสัตย์ โปร่งใส และไม่เอาเปรียบชุมชน เป็นพื้นฐานความยั่งยืนทางจริยธรรม

6. ภูมิวิสามัญญตา: การกำหนดเป้าหมาย CSR ร่วมกับชุมชน เช่น โครงการหมู่บ้านอัจฉริยะ (Smart Village) ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ

สำหรับประเด็นประโยชน์คุณค่าของการนำหลักสาราณียธรรม 6 มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรบนฐานของ CSR เป็นปัจจัยหนุนเสริมที่สำคัญโดยรวม 2 ประการ ประการแรก คือ หนุนเสริมเสริมความผูกพันของบุคลากรต่อองค์กรที่เกิดจากความระลึกรู้ถึงกัน ความมุ่งปรารถนาดีต่อกันอยากให้องค์กรประสบผลสำเร็จซึ่งจะส่งผลต่อความผูกพัน ประการที่สอง คือ หนุนเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนกับองค์กรในรูปแบบของการรู้รักสามัคคีก่อให้เกิดความพร้อมเพรียงของหมู่คณะบนสายใยแห่งมิตรภาพและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลดปัญหาความขัดแย้งด้วยการยอมรับฟังความคิดเห็นที่ถูกต้องของกันและกัน (พระมหาสุริยะ มทพ.ว (มาธรรม), 2564) โดยผู้เขียนได้ดำเนินการสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 การบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 ประการกับกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าชนอม

หลักสาราณียธรรม	ตัวอย่างกิจกรรม CSR	รูปแบบการดำเนินงาน	ความเชื่อมโยงกับ CSR
เมตตาทกยกรรม (แสดงความห่วงใยทางกาย)	- ลงพื้นที่ตรวจสุขภาพชุมชน - ปลุกป่าชายเลน ฟื้นฟูแนวปะการัง - ทำความสะอาดชายฝั่ง	- พนักงานร่วมมือกับชุมชน - วางแผนร่วมและแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน	แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม เพิ่มความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างองค์กรกับชุมชน
เมตตาวจีกรรม (สื่อสารด้วยวาจาอย่างสุภาพและโปร่งใส)	- จัดเวทีรับฟังความคิดเห็นชุมชน (Community Dialogue) - ประชุมเสวนาและเผยแพร่รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม	- เปิดโอกาสถามตอบ - จัดทำรายงานสรุปความคิดเห็นชุมชน	ส่งเสริมความโปร่งใสและการสื่อสารสองทาง สร้างความเข้าใจร่วมและความเชื่อมั่นในองค์กร
เมตตามโนกรรม (เจตนาบริสุทธิ์ต่อชุมชน)	- มอบทุนการศึกษาแก่เยาวชน - สนับสนุนกิจกรรมศาสนา เช่น บูรณะวัด จัดกิจกรรมวันสำคัญ	- ดำเนินโครงการโดยไม่หวังผลกำไร - เน้นสร้างความสัมพันธ์ระยะยาวกับชุมชน	แสดงเจตนาอันบริสุทธิ์ขององค์กร เสริมความยั่งยืนด้านความสัมพันธ์กับชุมชน

ตารางที่ 2 การบูรณาการหลักสราณียธรรม 6 ประการกับกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขนอม

หลักสราณียธรรม	ตัวอย่างกิจกรรม CSR	รูปแบบการดำเนินงาน	ความเชื่อมโยงกับ CSR
สาธารณโศคี (แบ่งปัน ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ ร่วม)	- มอบอุปกรณ์ทางการแพทย์ ให้โรงพยาบาล - สนับสนุนโรงเรียน - จัดศูนย์เรียนรู้พลังงานและ อบรมอาชีพ	- จัดสรรงบประมาณ บุคลากร และองค์ความรู้ ร่วมกับชุมชน - ให้ความรู้และทรัพยากร เข้าถึงอย่างเท่าเทียม	แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในมิติ เศรษฐกิจและสังคม ช่วยลดความ เหลื่อมล้ำและสร้างประโยชน์ร่วม
ศีลสามัญญตา (ปฏิบัติ บนฐานศีลธรรมและ กฎหมายร่วมกัน)	- จัดทำจรรยาบรรณองค์กร (Code of Conduct) - ส่งเสริมการปฏิบัติงาน ซื่อสัตย์ โปร่งใส และไม่รับ สินบน	- จัดอบรมและติดตาม พนักงานอย่างสม่ำเสมอ	สร้างความยั่งยืนทางจริยธรรมของ องค์กร สร้างความเชื่อมั่นต่อชุมชน และผู้มีส่วนได้เสีย
ทิวฐิสามัญญตา (มี ความเห็นสอดคล้องกัน กับชุมชน)	- กำหนดเป้าหมาย CSR ร่วมกับชุมชน เช่น โครงการ Smart Village - วางแผนการใช้พลังงานและ พัฒนาสาธารณูปโภค	- จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ - รวบรวมความคิดเห็น และติดตามประเมินผล ร่วมกับชุมชน	สร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วม ของชุมชน ส่งเสริมความยั่งยืนทาง สังคมและการยอมรับในโครงการ

การสังเคราะห์กรอบแนวคิดในการบูรณาการ

จากกรณีศึกษา: การบูรณาการใช้หลักสราณียธรรมในกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขนอมทำให้สามารถสร้างกรอบแนวคิด การบูรณาการหลักสราณียธรรม 6 ที่สอดคล้องกับบริบทของ CSR ในการหนุนเสริมขับเคลื่อนภารกิจให้เกิดผลลัพธ์ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพภายใต้กรอบโมเดล “กรอบแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการบนฐานสราณียธรรม” สามารถแสดงได้ตามแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แสดงแนวคิดพุทธบูรณาการบนฐานสราณียธรรม

จากแผนภาพโมเดล“กรอบแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการบนฐานสสารนิยมธรรม” สามารถอธิบายได้ ดังนี้

ฐานหลักที่ 1: โรงไฟฟ้าชนอม หมายถึง บริษัทผลิตไฟฟ้าชนอม จำกัด ซึ่งมีนโยบายความรับผิดชอบต่อสังคมชุมชน (CSR) ครอบคลุมภารกิจหลักด้านการส่งถ่ายความสุขจิตโปร่งใส เสริมสร้างความไว้วางใจให้กับชุมชน ใส่ใจสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิต การส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

ฐานหลักที่ 2: พุทธบูรณาการบนฐานสสารนิยมธรรม หมายถึง ฐานที่แสดงให้เห็นภาพทัศนียภาพรับขับเคลื่อนหลักพุทธธรรมในการบูรณาการหนุนเสริมภารกิจ CSR ของโรงไฟฟ้าชนอมให้เกิดความเข้มแข็งยั่งยืน

ศูนย์กลาง: “CSR เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน” หมายถึง การประยุกต์ใช้หลักสสารนิยมธรรม 6 ประการ ที่สะท้อนบริบทสภาพจริงของโรงไฟฟ้าชนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อการพัฒนาชุมชนรอบโรงไฟฟ้าชนอมอย่างยั่งยืน (ชุมชนรอบโรงไฟฟ้า: อำเภอนอมทั้ง 3 ตำบล) กรอบหกเหลี่ยมโยงล้อมรอบศูนย์กลาง: เส้นเชื่อมรอบนอก: หมายถึง หลักสสารนิยมธรรม 6 ประการที่ร่วมเป็นองค์ประกอบพร้อมกับ CSR เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยเป็นเครื่องเชื่อมประสานให้การอยู่ร่วมกันของชุมชนขับเคลื่อนไปบนฐานแห่งการระลึกถึงกัน (สสารนิยมธรรม) ความไว้วางใจ เชื่อใจ ความกลมเกลียว การมีส่วนร่วมของชุมชน ความเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน และความยั่งยืนด้านจิตใจ-สังคม-สิ่งแวดล้อม หลักสสารนิยมธรรม 6 ข้อ สะท้อนภาพลักษณ์เชิงสัมพันธ์ภาพของชุมชน 6 ด้าน ดังนี้

1. เมตตาทายกรรมกับ CSR ด้านสิ่งแวดล้อมและชุมชน เมตตาทายกรรมหมายถึงการแสดงออกเชิงกายภาพที่ตั้งอยู่บนฐานของความรักและความปรารถนาดี องค์กรสามารถสะท้อนหลักการนี้ผ่านกิจกรรม CSR ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชน เช่น การปลูกป่าชายเลน การฟื้นฟูแนวปะการัง และการจัดกิจกรรมจิตอาสาร่วมกับประชาชน กิจกรรมเหล่านี้ทำให้ชุมชนปรากฏภาพลักษณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์เชิงบวกและการร่วมมือบนฐานความห่วงใยต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

2. เมตตาวจิกรรมกับ CSR ด้านการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เมตตาวจิกรรมคือการใช้วาจาที่สุภาพ จริงใจ และสร้างสรรค์ ซึ่งสามารถบูรณาการเข้าสู่ CSR ผ่านการจัดเวทีสาธารณะเพื่อรับฟังความคิดเห็น การเสวนาแลกเปลี่ยนระหว่างองค์กรกับชุมชน และการสื่อสารข้อมูลอย่างโปร่งใส การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวช่วยสร้างความไว้วางใจและความเข้าใจร่วม อันเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความขัดแย้งระหว่างองค์กรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

3. เมตตาโมหกรรมกับ CSR ด้านคุณธรรมและจิตสำนึกองค์กร เมตตาโมหกรรมเป็นการตั้งเจตนาที่บริสุทธิ์ ปราศจากผลประโยชน์ส่วนตนที่แอบแฝง CSR ที่สอดคล้องกับหลักการนี้ ได้แก่ โครงการเพื่อการศึกษา ศาสนา และสาธารณประโยชน์ เช่น การมอบทุนการศึกษาแก่เยาวชน การสนับสนุนกิจกรรมทางศาสนา และการบูรณะวัดในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้สะท้อนเจตนารมณ์ขององค์กรที่มุ่งสร้างความสัมพันธ์อย่างจริงใจและยั่งยืนกับชุมชน

4. สาธารณโภคีกับ CSR ด้านการแบ่งปันและพัฒนาสังคม สาธารณโภคีหมายถึงการแบ่งปันทรัพยากรเพื่อประโยชน์ร่วมกัน CSR ที่สอดคล้องกับหลักธรรมนี้ได้แก่ การสนับสนุนงบประมาณ อุปกรณ์ทางการแพทย์ หรือทรัพยากรเพื่อการศึกษาของเยาวชน รวมถึงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านพลังงานเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม การดำเนินการดังกล่าวส่งเสริมภาพลักษณ์ของชุมชนในฐานะสังคมที่มีการแบ่งปันและร่วมสร้างความสุขมวลรวม

5. สีสสามัญญตา กับ CSR ด้านธรรมาภิบาลและความโปร่งใส สีสสามัญญตาทะมัยถึงการมีศีลและการปฏิบัติบนหลักคุณธรรมที่เสมอกัน การประยุกต์ใช้ใน CSR มักปรากฏผ่านการสร้างจรรยาบรรณองค์กร การกำหนดมาตรฐานจริยธรรมร่วมกันระหว่างผู้บริหารและพนักงาน ตลอดจนการดำเนินงานที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์และความโปร่งใส ภาพลักษณ์ของชุมชนที่เกิดขึ้นจึงสะท้อนความเสมอภาค ความยุติธรรม และการอยู่ร่วมกันภายใต้กติกาสังคมและวัฒนธรรม

6. ทิฏฐิสามัญญตา กับ CSR ด้านการกำหนดเป้าหมายร่วมเพื่อการพัฒนา ทิฏฐิสามัญญตา คือการมีความเห็นและทัศนะที่สอดคล้องกันบนฐานแห่งปัญญาและศีลธรรม CSR ที่สอดคล้องกับหลักการนี้ได้แก่ การกำหนดเป้าหมายร่วมระหว่างองค์กรกับชุมชน เช่น การพัฒนาโครงการ Smart Village ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรม การจัดการพลังงาน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การบูรณาการดังกล่าวสะท้อนภาพลักษณ์ของชุมชนที่ยึดถือการมีส่วนร่วม การเห็นพ้องต้องกัน และการพัฒนาบนวิถีที่สอดคล้องกับกฎหมายและวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากกรณีศึกษาและการสังเคราะห์กรอบแนวคิดในการบูรณาการหลักสาราณียธรรม 6 ประการ แสดงให้เห็นว่าการบูรณาการหลักสาราณียธรรมในกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขอนแก่นไม่เพียงแต่เพิ่มประสิทธิภาพและความยั่งยืนของกิจการเท่านั้น แต่ยังส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างองค์กรกับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ซึ่งมีพื้นฐานวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมที่สามารถก่อให้เกิดความร่วมมือที่ยั่งยืนและสร้างพลังทางสังคมได้อย่างแท้จริง

สรุป

การศึกษานี้ยืนยันว่าหลักสาราณียธรรม 6 สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบปฏิบัติจริงในการกำหนดนโยบายและกิจกรรม CSR ของโรงไฟฟ้าขอนแก่น ไม่เพียงในเชิงแนวคิด หากแต่เป็นแนวทางที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างเป้าหมายทางธุรกิจ สิ่งแวดล้อม และชุมชนได้อย่างยั่งยืน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการบูรณาการหลักธรรมดังกล่าวช่วยให้ CSR มีพลังเชิงจริยธรรมที่ชัดเจน และเสริมสร้างความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ในเชิงวิชาการ กรณีศึกษานี้สะท้อนว่าการพัฒนา CSR เชิงพุทธ บูรณาการมีศักยภาพที่จะเป็นโมเดลต้นแบบ สำหรับการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับองค์กรพลังงานหรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ ซึ่งต่างเผชิญความท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์กับชุมชนในลักษณะคล้ายคลึงกัน การเปรียบเทียบดังกล่าวจะทำให้เห็นทั้งจุดร่วมและความแตกต่างที่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในระดับนโยบาย ในเชิงปฏิบัติ บทความเสนอว่าองค์กรด้านพลังงานควรนำหลักสาราณียธรรมมาปรับใช้กับ CSR อย่างเป็นระบบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การรักษาสมดุลทางสิ่งแวดล้อม และการส่งเสริมคุณธรรมร่วมกัน การขยายกรอบคิดนี้ไปสู่อุตสาหกรรมพลังงานอื่น ๆ เช่น โรงไฟฟ้าถ่านหิน ก๊าซ หรือพลังงานหมุนเวียน จะช่วยสร้างต้นแบบ CSR ที่ไม่เพียงยึดตามมาตรฐานสากล แต่ยังสอดคล้องกับวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของสังคมไทยแท้ที่สุด CSR เชิงพุทธบูรณาการมิใช่เพียงแนวคิดทฤษฎี แต่คือเครื่องมือเชิงปฏิบัติที่สามารถเสริมความยั่งยืนได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ และสามารถขยายผลไปสู่การวิจัยเชิงเปรียบเทียบและงานสาขาด้าน Buddhist CSR และ Sustainable Development ต่อไป เพื่อสร้างความแข็งแกร่งทางวิชาการและแนวทางปฏิบัติที่น่าไปใช้ได้จริง

เอกสารอ้างอิง

- พงศ์เทพ เทพกาญจนา. (2562). พระพุทธศาสนากับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). สารานุกรมธรรม: พื้นฐานแห่งความสามัคคีในสังคม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). สารานุกรมธรรม: หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระมหาสุริยะ มหฺทโว (มาธรรม). (2564). การประยุกต์หลักสารานุกรมธรรมเพื่อส่งเสริมความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรเทศบาลในจังหวัดนครราชสีมา. ใน วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภาณุวัฒน์ วรรณสุพรรณ. (2564). CSR กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในภาคใต้ของไทย. วารสารวิชาการพัฒนาชุมชน, 32(2), 47-66.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพระไตรปิฎก.
- โรงไฟฟ้าขอนแก่น. (2566). รายงานประจำปี. วารสารสุขใจ, 9(38), 6-10.
- สมาน สุตโต. (2562). หลักธรรมกับการบริหารจัดการองค์กร. วารสารพุทธศาสตร์ปริทรรศน์, 6(1), 91-109.
- Carroll, A. B. (1999). Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. *Business & Society*, 38(3), 268-295.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals With Forks: the Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone: Oxford.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.